

पन्नालाल पटेल (१९१२-१९८९) : प्रसिद्ध गुजराथी लेखक. विविध लघुकथा संग्रह, बालसाहित्य, एकांकिका प्रसिद्ध.

अमृत व इसाब या मित्रांमधील अतूट मैत्रीचे वर्णन प्रस्तुत पाठात केले आहे.

होळीचा सण होता. सायंकाळची वेळ होती. गावातली काही मुले निंबाच्या झाडाखाली जमली होती. एकमेकांवर धूळ उडवत खेळत होती. अमृत व इसाब या दोघांची घट्ट मैत्री होती. ते दोघेही तेथे हातात हात घालून आले व त्यांच्याबरोबर खेळू लागले. आजच शिवून आणलेले नवे कपडे दोघांनी घातले होते. दोघांचे कपडे, रंग, आकार व कापड सर्व दृष्टींनी अगदी सारखे होते. दोघेही एकाच शाळेत, एकाच वर्गात होते. दोघांची घरेही रस्त्याच्या कोपऱ्यावर समोरासमोर, होती. थोडक्यात म्हणजे, दोघा मुलांची प्रत्येक गोष्ट सारखी होती. फरक फक्त इतकाच होता, की अमृतला आईवडील होते, इसाबला फक्त वडील होते.

दोन्ही मुलं आली. खाली रस्त्यावर बसली. दोघांनी एकसारखे कपडे घातलेले पाहून एक मुलगा म्हणाला, “अरे, अमृत, इसाब ! तुम्ही दोघं किती एकसारखे आहात !”

यावरून दुसऱ्या एका ब्रात्य मुलाला एक खोडकर कल्पना सुचली. “अरे तुम्ही दोघे कुस्ती का नाही लढत ? म्हणजे तुम्हां दोघांची ताकदही एकसारखीच आहे की एकजण दुसऱ्यापेक्षा वरचढ आहे, ते तरी आम्हांला बघायला मिळेल.”

पहिल्या मुलाला ही कल्पना आवडली. तो म्हणाला, “खरंच अमृत. तुम्हां दोघांपैकी कोण वरचढ आहे ते बघूया !”

“चला, या पुढे !” आणखी एकजण ओरडला, “ही नुसती गंमत आहे.”

इसाबने अमृतकडे पाहिले. अमृत ठामपणे म्हणाला, “नाही, माझी आई मला मारील.”

त्याची भीती खरी होती. तो घरातून बाहेर पडत असताना आईने त्याला बजावले होते, “हे बघ. नवीन कपड्यांसाठी तू खूप हट्ट धरला होतास. आता जर का तू ते मळवलेस किंवा फाडलेस तर लक्षात ठेव.”

अमृतने अईवडिलांपाशी खूप हट्ट धरला होता, हे खरे होते. इसाबला नवा शर्ट मिळणार असल्याचे कळताच त्यानेही हट्ट धरला होता, की इसाबसारखा शर्ट मिळालाच पाहिजे. आई जर नाही म्हणाली, तर बाबा काही ऐकणार नाहीत, हे अमृत पक्कं ओळखून होता ; पण तो सहजासहजी हार मानणारा नव्हता. अखेर नवा शर्ट घेऊन देण्यासाठी आईने अमृतच्या बाबांना गळ घातली.

ते छानपैकी नवे कपडे घालून अमृत घरून निघाला होता, त्यामुळे कपडे खराब होतील असे काहीही करायची त्याची तयारी नव्हती. त्यातही इसाबबरोबर कुस्ती लढायची तर त्याची अजिबात इच्छा नव्हती.

त्याचवेळी एकाने अमृतचा हात पकडून म्हटले, “चल रे, कुस्तीचा एक डाव होऊ दे !” त्याने अमृतला मोकळ्या मैदानात खेचून नेले.

त्या मुलाच्या तावडीतून सुटायची अमृतने खूप धडपड केली आणि म्हणाला, “हे बघ केशव, माझी कुस्ती खेळायची मुळीच इच्छा नाही. सोड मला.” पण तो त्याला जाऊ देईना. त्याने अमृतला जमिनीवर ढकलले. बाकीची पोरे गमतीने ओरडली, “अमृत हरला, केशव जिंकला ! केशव जिंकला ! हुयें, हुयें !”

इसाबला हे सहन झाले नाही. त्याचा पारा चढला. त्याने केशवचा हात धरून म्हटले, “चल ये, मी तुझ्याबरोबर कुस्ती लढतो.”

शिक्षकांसाठी : विद्यार्थ्यांकडून योग्य गतीने समजपूर्वक पाठाचे प्रकट वाचन करून घ्यावे. या संवादपाठाचे विद्यार्थ्यांकडून सादरीकरण करून घ्यावे. पाठातील एखाद्या परिच्छेदाचे अनुलेखन तसेच श्रुतलेखन करून घ्यावे.

केशव घुटमळला; पण बाकीच्या मुलांनी त्याला चिथावले. दोन्ही मुले परस्परांना भिडली. इसाबने पेच घालून केशवला चीत केले. आता कुठे मुलांच्या लक्षात आले, की गंमत म्हणून सुरू केलेल्या खेळाला भलतेच गंभीर वळण लागले आहे. आता केशवचे आईवडील आपल्याला रागावतील, या भीतीने सर्व मुले सैरावैरा पळून गेली. अमृत व इसाब देखील तेथून निघाले. दोघेही थोड्याच अंतरावर गेले असतील, की अमृतचे लक्ष इसाबच्या शर्टाकडे गेले. त्याचा खिसा फाटला होता. भीतीने दोघांचे पाय जमिनीला खिळले. भीतीने मुलांच्या पोटात गोळा आला. पुढ्यात काय वाढून ठेवले आहे याची त्यांना कल्पना आली. या शर्टासाठी इसाबच्या वडिलांनी सावकाराकडून पैसे कर्जाऊ घेतले होते. कापड निवडण्यात आणि शर्ट शिवून घेण्यात खूप वेळ खर्ची घातला होता.

अचानक अमृतला एक कल्पना सुचली. त्याने इसाबला एका बाजूला ओढून नेले. स्वतःच्या शर्टची बटणे काढत अमृत म्हणाला, “चल लवकर. काढ तुझा शर्ट. हा माझा शर्ट घाल.”

“पण तुझं काय? तू काय घालणार?” इसाबने विचारले.

“मी तुझा शर्ट घालीन,” अमृतने उत्तर दिले. इसाब शर्टाची बटणे काढू लागला. “शर्टाची अदलाबदल? पण त्याने काय होणार आहे? तुझे बाबा तुला मार देतील.”

“खरंय. ते मला मारतील; पण मला वाचवायला आई आहे”, अमृत उत्तरला.

इसाब घुटमळला. त्याच वेळी त्याला कुणाच्या तरी खोकण्याचा आवाज जवळून ऐकू आला. दोघा मुलांनी झटपट शर्टाची अदलाबदल केली आणि गल्लीबाहेर आली. मग सावकाश घराकडे चालू लागली.

भीतीने अमृतच्या छातीची धडधड वाढली होती; पण त्याचे नशीब चांगले होते. तो होळीचा दिवस होता. या दिवशी झोंबाझोंबी होणार हे ठरलेलेच असते. अमृतच्या आईने जेव्हा त्याचा फाटलेला शर्ट पाहिला,

तेव्हा तिने फक्त कपाळाला आठ्या घातल्या आणि त्याला माफ करून टाकले. सुईदोरा घेऊन तिने त्याचा फाटलेला शर्ट शिवून टाकला.

मुलांची भीती गेली. दोघेही पुन्हा हातात हात घालून बाहेर होळी पेटवली होती ती बघायला निघाले. शर्टाची अदलाबदल केल्याचे एका मुलाच्या लक्षात आले. त्याने या दोघांच्या आनंदावर विरजण घालत टोमणा मारला, “अस्सं! तुम्ही तुमच्या शर्टांची अदलाबदल केली आहे तर!”

आता ही गोष्ट आपल्या वडिलांच्या कानावर जाईल, या धास्तीने दोन्ही मुले आपापल्या घराकडे धावली.

इसाबचे बाबा अंगणात खाटेवर बसले होते. त्यांनी दोन्ही मुलांना हाक मारली, “अरे, असे मित्रांपासून पळताय काय? या इकडे, बसा माझ्यापाशी.”

त्यांनी अमृतला हाक मारली. त्याला बरोबर घेऊन थेट त्याच्या घरी गेले. त्यांनी अमृतच्या आईला हाक मारली. ती घरातून बाहेर आली. हसनभाई म्हणाले, “भाभी, आजपासून तुमचा हा अमृत माझा मुलगा बरं का!”

ती हसत म्हणाली, “काय झालं हसनभाई! अहो, तुम्हांला एका मुलाकडे बघायला होत नाही, तर या दोघांकडे कसे बघणार?”

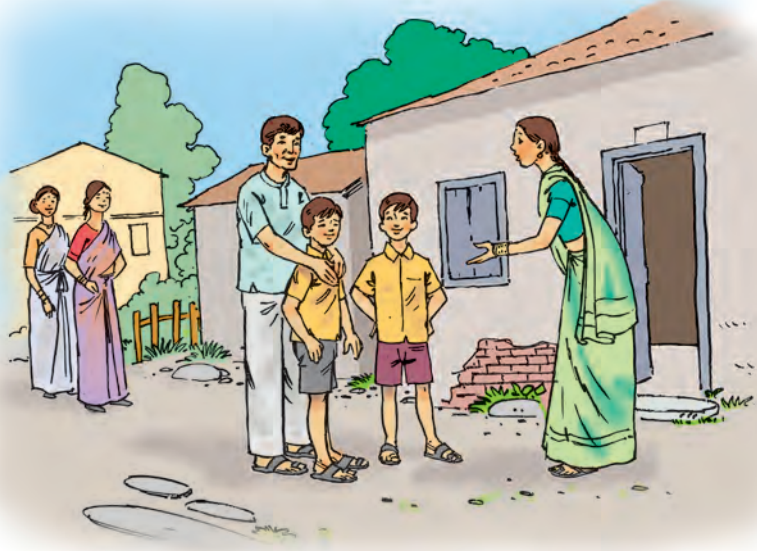
“भाभी, अमृतसारखी एकच काय, अनेक मुलं असली, तरी त्या सर्वांना वाढवायची माझी आजपासून तयारी आहे.” हसनभाई भावुकपणे, दाटून आलेल्या गळ्याने म्हणाले.

हसनभाई वहिनींना म्हणाले, “या मुलांना गल्लीत शिरताना मी बघितलं होतं. ती काय करताहेत हे बघण्यासाठी मीही तिथे गेलो.”

हसनभाई काय सांगत आहेत ते ऐकायला शेजारपाजारच्या बायकाही तिथे जमल्या. या मुलांनी आपापल्या शर्टांची अदलाबदल कशी केली हा प्रसंग सांगायला हसनभाईंना फार वेळ लागला नाही. ते सांगून ते पुढे म्हणाले, “इसाबनं अमृतला विचारलं,

की तुझ्या बाबांनी तुला मारलं तर? यावर अमृत काय म्हणाला ठाऊक आहे? तो म्हणाला, 'मला वाचवण्यासाठी माझी आई आहे.' किती खरं आहे! अमृतच्या उत्तरानं माझ्यात बदल केला आहे. महत्त्व कशाला आहे, हे त्याने मला शिकवलं."

अमृत व इसाबच्या परस्परांवरील प्रेमाची गोष्ट ऐकून सर्वजण हेलावून गेले.

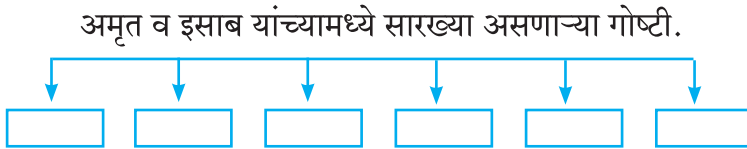

शब्दार्थ : ब्रात्य – खोडकर. पारा चढणे – खूप राग येणे. चीत करणे – हरवणे.

स्वाध्याय

प्र. १. खालील आकृती पूर्ण करा.

प्र. २. खाली दिलेल्या वाक्यांचा योग्य घटनाक्रम लिहा.

- एका ब्रात्य मुलाला एक खोडकर कल्पना सुचली.
- अमृत व इसाबने शर्टांची अदलाबदल केली.
- गावातली काही मुले निंबाच्या झाडाखाली जमली होती.
- अमृत व इसाबच्या परस्परांवरील प्रेमाची गोष्ट ऐकून सर्वजण हेलावून गेले.
- हसनभाई काय सांगत आहेत ते ऐकायला शेजारपाजारच्या बायकाही तिथे जमल्या.

प्र. ३. पुढील वाक्यांत कंसातील योग्य वाक्प्रचार लिहा.

- घरी आलेल्या पाहुण्यांना बाबांनी राहण्यासाठी.....
(गळ घातली, भुरळ घातली.)
- बाळू नवीन छत्री कोठेतरी विसरून आला. हे पाहून आईचा
(पारा चढला, कौतुक वाटले.)

- (इ) रस्त्यावर भांडणाच्या कुत्र्यांच्या आवाजाने नीताच्या
(पोटात कावळे ओरडले, पोटात गोळा आला.)
- (ई) त्याची करुण कहाणी ऐकून सर्वांची मने
(हेलावून गेली, हबकून गेली.)

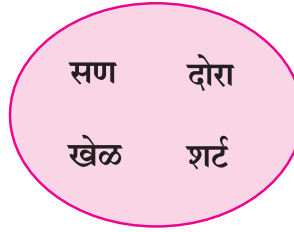
खेळूया शब्दांशी.

(अ) खाली दिलेल्या 'अ' व 'ब' गटातील शब्दांच्या योग्य जोड्या जुळवा.

'अ' गट

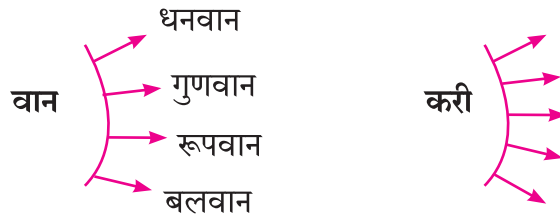
'ब' गट

(आ) खालील शब्दांतील अचूक शब्द लिहा.

- (अ) ब्रात्य, वात्र्य, वार्त्य, ब्रात्य,
(आ) कप्लना, कल्पना, कलपना, कल्पना
(इ) गोष्ट, गोश्ट, गोशट, गोष्टट

(इ) खालील आकृतीत 'वान' हा प्रत्यय लावून तयार झालेले शब्द दिले आहेत. हे शब्द अभ्यासा. 'करी' हा प्रत्यय लावून तयार होणारे शब्द पुढील रिकाम्या आकृतीसमोर लिहा.

लिहिते होऊया.

- 'माझा आवडता मित्र/मैत्रीण' या विषयावर थोडक्यात माहिती लिहा.
- सुट्टीच्या दिवशी मित्रांसोबत तुम्ही कोणकोणते खेळ खेळता?
- तुमचा आवडता मित्र/मैत्रीण यांमधील तुम्हांला कोणते गुण सर्वात जास्त आवडतात?

विचार करा. सांगा.

● खालील प्रसंगी तुम्ही काय कराल ?

- (१) तुमच्या मित्राने/मैत्रिणीने आज डबा आणला नाही.
- (२) शाळेत पिण्याच्या पाण्याचा नळ कोणीतरी विनाकारण सुरू ठेवला.
- (३) वर्गातील एका विद्यार्थ्याने वर्गात कचरा केला आहे व ते तुम्ही पाहिले.
- (४) सहलीत तुमचा मित्र किल्ल्याच्या भिंतीवर नावे लिहीत आहे.

खेळ खेळूया.

- खाली काही शब्द दिलेले आहेत. त्या शब्दांचा समानार्थी शब्द भरून कोडे पूर्ण करा.

(१) मस्तक
(२) कचरा
(३) रात्र
(४) पाणी
(५) जनता
(६) मुलगी

- खाली काही शब्द दिलेले आहेत. त्या शब्दांचा विरुद्धार्थी शब्द भरून कोडे पूर्ण करा.

(१) उद्योगी ×
(२) गरम ×
(३) मोठा ×
(४) जुने ×
(५) होकार ×
(६) हसणे ×

आपण समजून घेऊया.

● खालील शब्द वाचा.

किडा, मेहुणा, पादुका, बाहुली, महिना, पहिली, सगुणा, तालुका, भिडू, पिसू, मनुका.

वरील शब्दांतील शेवटच्या दोन अक्षरांचे निरीक्षण करा. काय जाणवते ?

या शब्दांतील शेवटच्या अक्षराला काना, मात्रा, वेलांटी, उकार असे कोणते ना कोणते तरी एक चिन्ह आहे आणि शेवटून दुसऱ्या अक्षरांतील इकार किंवा उकार ऱ्हस्व आहेत.

लक्षात ठेवा : मराठी शब्दांतील शेवटचे अक्षर दीर्घ स्वरान्त असेल, तर त्या आधीच्या अक्षरातील (उपान्त्य अक्षरातील) इकार व उकार ऱ्हस्व लिहितात.

तत्सम शब्दांतील उपान्त्य अक्षरे दीर्घ असतील, तर ती संस्कृतमधील मूळ शब्दांप्रमाणेच दीर्घ लिहावी.

उदा., क्रीडा, परीक्षा, लीला, संगीता, पूर्व, भीती.